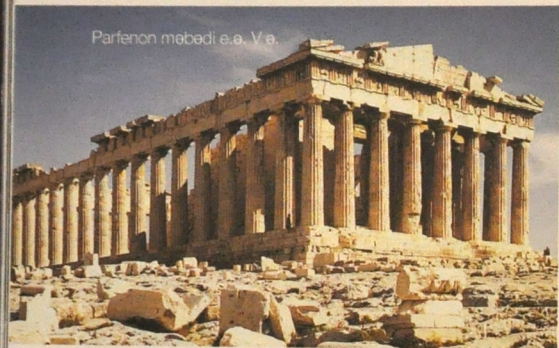

Antik memarlıq forma və elementlərinin XIX-XX əsrlər Azərbaycan memarlığına təsiri

Parfenon məbədi e.ə. V ə.

Erexteyon məbədinin kariatida portiki e.ə. V ə.

Azərbaycanın çoxəsrlik memarlıq-şəhərsalma təcrübəsində XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəlləri xüsusi yer tutur. Bu tarixi mərhələ qısa olsa da, onun şəhərsalma və memarlıq fəaliyyəti çox fəal olmuş, radikal dəyişmələrə qədəm qoyan Azərbaycan şəhərlərinin siyasi və sosial-iqtisadi həyatında dərin iz buraxmışdır. Bu zaman yeni tip yaşayış və ictimai tikililərin yaranması, texnologiyanın inkişafı ilə materialların sintezi və müterəqqi konstruksiyanın nailiyyətləri hesabına şəhərlər yeni sima almışdır.

Bu baxımdan memarlıq-şəhərsalmanın ənənəvi qanunauyğunluqlarının öyrənilməsi, yeniliklərdən istifadə imkanları Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bir çox xarici memar və alimlərin işlərində öz əksini tapmışdır. Azərbaycanda XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində kapitalist istehsal münasibətlərinin formalaşması memarlıq sənətinə də təsir edərək, burada bir sıra tam yeni cərəyanların meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur.

Bu dövrdə bir çox Azərbaycan şəhərlərinin struktur quruluşunun, yaşayış və ictimai tikintilərinin həcm-məkan həllinin təhlili bir çox məsələlərə aydınlıq gətirmiş – inkişaf tendensiyalarını

müəyyən etmiş və konseptual köklərini təyin etməyə imkan vermişdir.

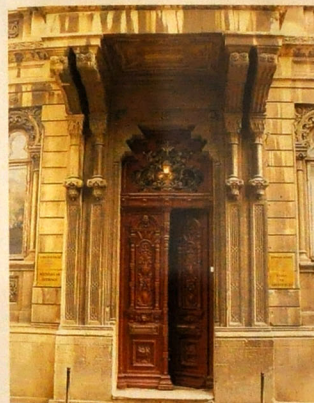
XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində Bakı memarlığında heykəltəraşlıq dekorativ formaların «özəyini» təşkil etmişdir. Antik dövrün ornamentlərində özünə yer tapmış, enli və yelpikvari dəniz balıqçulağı Bakının memarlığının heykəltəraşlıq dekorunda da geniş yayılmışdır. Əsətdə deyildiyinə görə, məhz belə bir balıqçulağından Afroditə dünyaya gəlmişdir (2, s.115).

Müxtəlif dövrlərin – intibah, barokko, rokoko, klassisizm – dekorativ sənətlərində bu ünsürdən istifadə olunmuşdur. Güllər və meyvələr, fantastik

obrazlar, maskalar, heyvan təsvirləri, botanik atributlar sənətkarlar tərəfindən ən çox sevilən və istifadə olunan dekorativ ünsürlərdən sayılmışdır. İstifadə edilən dekorativ ünsürlər sırasında bəzən meandra da (əyri zolaq və ya xətlər şəklində ornament) təsadüf olunur. Antik dövrdən miras qalmış meandrın təsirini Azərbaycanın orta əsrlər memarlığında belə müşahidə etmək mümkündür (4, s.149).

XIX əsrin sonları XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda hərtərəfli intibah yaşanmışdır. Bu intibahın göstəricilərindən ən önəmli Bakıda inşa edilən yeni yaşayış və inzibati binalardır ki, bu gün də öz əzəmətini qoruyub saxlamaq-

la tarixi-mədəni turizmin inkişafında başlıca rol oynayır. İmkanlı insanların sayının artması ilə onlarda şəhərə qayıq göstərmək prinsipi də yüksəlməkdə idi. Bu dövrdə hələ Bakı arxitekturası əsasən Avropa memarlığından qidalanırdı. Bu da prinsipə həm yerli, həm də bütün Şərq aləmi memarlığında mil-

Bakıda Ağabala Quliyevin sarayının giriş qapısı

Azərbaycan Dövlət Filarmoniyası

li üslub və xüsusiyyətlərin təcəssümünə maneə olmurdur. Yerli memarlıq tikililərində, yaşayış binalarının kompozisiyalarında yüngül tipli eyvanlardan, tağvari pəncərələrdən çox istifadə edilirdi. Qeyd etmək lazımdır ki, XIX – XX əsrlərdə şəhər tikintisi əsasən Avropa memarlığı üzərində qurularkən, yerli kolorit məhz məscidlərin və hamamlar

rın tikilişində hiss olunurdu.

XIX əsrin sonunda Azərbaycan memarlığında başqa cərəyanlarla yanaşı qotika da öz yerini tapır. Ondan ayrı-ayrı mülki tikililərin inşasında istifadə edilirdi. Bakıda qotika üslubunun tətbiq edilməsində o zamankı alman və polyak əhalisinin böyük rolu olmuşdur. Ən qotik bina köhnə Akademiya – İ-

Bakı İcra hakimiyyətinin binası

məyliyə (indiki Rəyasət heyətinin) binasıdır. Binanın memarlığında Venesiya-dakı məşhur "Daflar" sarayının təsiri hiss olunur. Burada qotikanın Venesiya mənşəli kompozisiyası müsəlman – Şərq memarlıq elementləri birləşib xüsusi gözəllik yaradır. Digər fransız qotikası üslubunda tikilmiş binalardan biri də, M.Muxtarovun göstərişi, memar İ.Ploşkonun rəhbərliyi ilə inşa edilmiş "Səadət" sarayıdır.

Bakı şəhərinin tarixi və diqqət çəkək binalarından biri də Bakı şəhər Dumasının (Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti) binasıdır. Memar İ.V.Qoslovskinin rəhbərliyi altında barokko memarlıq üslubunda inşa edilmiş binanın fasadının bəzədilməsində İtaliyadan gətirilmiş inşaat materiallarından istifadə edilmişdir.

H.Z.Tağıyevin tikirdiyi teatr binası, Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının binası, Dənizkənarı parkda yerləşmiş Azərbaycan Dövlət Kukla teatrının binası, Hökumət evi, inşa edilmiş müxtəlif tipli yaşayış və inzibati binalar da misal göstərilə bilər. Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra da Bakı şəhərində şəhərsalma işləri davam etdirilmişdir. Müasir günümüzə ucaldıran hündürmərtəbəli binalarla yanaşı, inzibati

"Fenomen" sinematografiya (indiki Kukla teatri) binası

mettlər (xurma ağacı yarpağı) motivi Beyləqanda yaradılmış IX-X əsrlərə aid edilən rəngli boyalarla işlənmiş keramika məmulatlarında öz əksini tapmışdır (1, s.30).

Modern üslubunda tikilmiş binalarda biomorfizm əlamətləri olan kartuşlara da rast gəlinir – məsələn, H.Z. Tağıyev küçəsində yerləşən 3 nömrəli binanın fasadında (keçmiş Şimal bankı) və 28 May küçəsində yerləşən 4-6 nömrəli binaların fasadlarındakı lövhə-kartuşlar.

Tədqiq edilən dövrün Bakı memarlığının heykəltəraşlıq tərtibatında,

yuxarıda qeyd etdiyimiz ünsürlərlə yanaşı, həm də qadın büstləri, qrifonlar, əjdahalar, maskalar, puttilər, bolluq buynuzları, güldanlar, bukranilər, Himeney məşəlləri öz əksini tapmışdır. Pilyastrları əvəz edən qadın büstlərinə – Bülbül prospekti, 29, və 28 May küçəsində yerləşən 5 nömrəli binaların fasadlarında təsadüf edilir.

Fasadları bəzəyən qabartmalar sırasında qanadlı at – Peqas da özünəməxsus yer tutur. Azərbaycan memarlıq dekorunda öz əksini tapmış at obrazının ən məşhur nümunəsi – Bakı buxtasında batmış xanəgahın divarı boyunca uza-

nan frizin qabartmalarında həkk olunmuşdur.

Klassisizm dekorunda geniş yayılmış putti motivi (kiçik toppuş uşaqlar) təhlil etdiyimiz dövrün memarlığının heykəltəraşlıq dekorunda da öz əksini tapmışdır: Qoqol küçəsində yerləşən 9 nömrəli binaların vestibüllərini bəzəyən qabartmalarda – Afroditam müşahidə edilən puttilər.

Tədqiq edilən dövrün memarlığını tərtib edən heykəltəraşlıq dekorunda daha bir forma – musiqi ilə bağlı işarələr də öz əksini tapmışdır. Qabartmalarda simlərə bənzər zolaqlarla yanaşı, gövdəsi və simlərinə bitişik yarpaqları olan üslublanmış lira da təsvir olunur: Qoqol küçəsindəki 15 nömrəli binanın baştağında. Bundan başqa, lira şəklində musiqi alətlərinin təsvirini indiki Filarmoniya binasının fasadında görmək olar.

Nəticə olaraq qeyd edə bilərik ki, bu dövrdə yaradılmış Azərbaycan memarlığı müxtəlif üslublardan, eləcə də antik forma və elementlərdən istifadə edərək öz tarixi görkəmini yaratmışdır.

Nigar KƏRİMOVA,
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının magistri

Bakıda Ağabala Quliyevin sarayının ümumi görünüşü

Kolizey

binalar da inşa olunur. Yüngül konstruksiyaya ilə inşa edilmiş "Beynəlxalq Muğam mərkəzi"ni, "Xalça muzeyi"nin binasını misal göstərə bilərik.

Fasadların tərtibatında palmət motifindən də istifadə olunmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, arxaik pal-

H.Z. Tağıyev Məxsus passajı binasının keçidi

Ədəbiyyat

1. R.Əfəndi. Azərbaycan incəsənəti. Bakı. «Çaşıoğlu» – 2001.
2. Г.Алескеров. К истории образования центральных кварталов Баку и вопросы их реконструкции. Изв.АН Аз. ССР – 1960, №2.
3. Л.Бретаницкий. Художественное наследие Переднего Востока эпохи феодализма. Москва. «Советский художник» – 1998.
4. Т.Сokolova. Орнамент почерк эпохи. Ленинград. «Аврора» – 1972.

Резюме

В статье представлены результаты изучения античных форм и элементов, в различных направлениях архитектуры Азербайджана XIX-XX в. Такое исследование форм и элементов архитектуры города Баку проведено впервые. Кроме того, в статье дан обзор различных античных элементов и форм архитектуры Азербайджана XIX-XX в., и проведен анализ информации по фактам с целью определить их основные художественные мотивы. Результаты исследований показали, что изученные античные элементы и формы, использованные в различных стилях, придали архитектуре Азербайджана того времени неповторимый исторический облик.
Ключевые слова: античная архитектура, форма, элемент, Азербайджан, век.

Summary

The article identified and studied various areas of ancient forms and elements represented in the architecture of Azerbaijan XIX-XX c. It is the first time studied the form and elements of the XIX-XX c. architecture of Baku. Moreover, provided an overview of the various elements and forms of ancient XIX-XX c. architecture of Azerbaijan and data analysis was performed to identify their main artistic motifs. As a result, studies have shown that the study of ancient elements and forms used in a variety of styles, given the architecture of Azerbaijan end of the XIX and early XX centuries unique historical appearance.
Key words: ancient architecture, shape, element, Azerbaijan, age.